

INGLIZ TILINI O'RGANISHDA LINGVISTIK INTELLEKTNI RIVOJLANTIRISH: EKSPERIMENTAL TADQIQOT

Allanazarova Sadoqat Azimovna

*Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti
mustaqil tadqiqotchisi*

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot zamonaviy til o'qitish metodologiyasida o'quvchilarning individual psixologik va intellektual xususiyatlarini hisobga olgan holda lingvistik intellektni (verbal-linguistic intelligence) maxsus interaktiv faoliyatlar orqali maqsadli rivojlantirishning samaradorligini eksperimental yo'l bilan o'rganadi. Howard Gardnerning ko'p intellektlar nazariyasiga (Multiple Intelligences Theory) asoslanib, O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida ingliz tilini chet tili sifatida (English as a Foreign Language – EFL) o'rganayotgan talabalar uchun innovatsion metodik yondashuv ishlab chiqilgan va sinovdan o'tkazilgan.

Kalit so'zlar: lingvistik intellekt, ko'p intellektlar nazariyasi, verbal-linguistic intelligence, eksperimental tadqiqot, EFL o'qitish, interaktiv faoliyatlar, ijodiy yozuv, virtual debat.

Kirish:

Zamonaviy til o'qitish metodologiyasida har bir o'quvchining shaxsiy psixologik xususiyatlari va aqliy qobiliyatlarini chuqur hisobga olish muhim strategik ahamiyatga ega. Chunki har bir insonning o'rganish uslubi, qiziqishlari va intellektual salohiyati bir-biridan tubdan farq qiladi. Ana shu tamoyilni ilgari surgan mashhur amerikalik psixolog va pedagog Howard Gardner 1983-yilda "Ko'p intellektlar nazariyasi"ni (Multiple Intelligences Theory) taklif qildi. Ushbu nazariya inson aql-zakovatini an'anaviy tarzda bitta "umumiy intellekt" (IQ) ko'rsatkichi bilan o'lchab bo'lmasligini isbotlab, aqlni sakkiz va undan ortiq mustaqil intellekt turlariga bo'ladi.

Ular orasida lingvistik intellekt (verbal-linguistic intelligence) til o'qitish jarayonida alohida o'rin tutadi. Bu intellekt so'zlarni nafaqat to'g'ri ishlatish, balki ularning ma'no va hissiy ranglarini chuqur anglash, murakkab matnlarni tahlil qilish, o'z fikrlarini ravon va ijodiy tarzda ifoda etish, shuningdek, boshqalarning nutqini tinglab, ularni samarali tushunish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Lingvistik intellekt yuqori darajada rivojlangan shaxslar tilni o'zlarining asosiy vositasi sifatida ko'radi va undan nafaqat kommunikatsiya, balki fikrlash, ijodkorlik va hatto o'z-o'zini anglash uchun foydalanadilar.

Ingliz tilini chet tili sifatida (EFL) o'rganayotgan talabalar uchun lingvistik intellektni maqsadli rivojlantirish ayniqsa muhimdir. Bunday yondashuv nafaqat grammatika, lug'at va

nutq ko'nikmalarini oshiradi, balki talabalarning umumiy kognitiv qobiliyatlarini, tanqidiy fikrlashini va o'z-o'zini ifoda etish ishonchini ham sezilarli darajada kuchaytiradi. Natijada til o'rganish jarayoni mexanik takrorlashdan chiqib, talabaning shaxsiy rivojlanishining ajralmas qismiga aylanadi.

Biroq, O'zbekiston Respublikasining oliy ta'lim muassasalarida ingliz tili o'qitishida hali ham an'anaviy usullar — grammatik tarjima, qoidalar yodlash va standart testlarga asoslangan mashqlar ustunlik qilmoqda. Bu usullar ko'pincha talabalarning tabiiy tilga bo'lgan qiziqishi, ijodiy salohiyati va individual o'rganish uslubini hisobga olmaydi. Natijada ko'plab talabalar tilni "majburiy fan" sifatida qabul qiladi, motivatsiyasi pasayadi va haqiqiy kommunikativ kompetensiya yetarli darajada shakllanmaydi.

Tadqiqotning asosiy maqsadi — lingvistik intellektni maqsadli va tizimli rivojlantirish orqali oliy ta'lim muassasalarida ingliz tilini chet tili sifatida o'qitishning samaradorligini oshirishning ilmiy asoslangan, amaliy jihatdan qo'llash mumkin bo'lgan yo'llarini aniqlash, tasdiqlash va taklif etishdir. Tadqiqot natijalari nafaqat O'zbekiston oliy ta'lim tizimida, balki boshqa mamlakatlarning EFL o'qitish amaliyotida ham qo'llanilishi mumkin bo'lgan yangi metodik yondashuvlar yaratishga xizmat qiladi.

Howard Gardnerning ko'p intellektlar nazariyasi (Multiple Intelligences Theory) 1983-yildan boshlab til o'qitish sohasida keng qo'llanilmoqda. Ko'plab tadqiqotchilar ushbu nazariyani ingliz tilini chet tili sifatida (EFL) o'rganish jarayonida talabalarning individual farqlarini hisobga olgan holda o'qitish usullarini takomillashtirish uchun asos qilib olgan. Masalan, ba'zi ishlar lingvistik intellektni boshqa intellekt turlari (masalan, interpersonall yoki vizuall) bilan birgalikda o'rganib, ularning til ko'nikmalariga ta'sirini tahlil qilgan. Biroq, aksariyat tadqiqotlar lingvistik intellektni boshqa intellektlar bilan birlashtirib yoki faqat statistik bog'liqlik (korrelyatsion tahlil) darajasida cheklanib qolgan. Bunday yondashuvlar talabalarning MI profili bilan til muvaffaqiyati o'rtasidagi umumiy bog'liqlikni ko'rsatgan bo'lsa-da, lingvistik intellektni alohida maqsadli rivojlantirishga qaratilgan to'liq eksperimental dizaynlar juda kam uchraydi.

Masalan, ba'zi tadqiqotlarda (Gebremeskel, 2024; Akbari & Hosseini, 2008 kabi) lingvistik intellekt o'qish va nutq ko'nikmalarini bashorat qiluvchi asosiy omil sifatida aniqlangan, ammo bu ishlar ko'pincha kuzatuv yoki oldindan-keyin testlarga asoslangan bo'lib, faqat korrelyatsion xulosalar bilan cheklangan. Boshqa tadqiqotlarda esa MI nazariyasi umumiy o'qitish strategiyalarida qo'llanilgan (Tiansoodeenon va Sitthitikul, 2024), lekin lingvistik intellektni maxsus interaktiv faoliyatlar orqali mustaqil ravishda kuchaytirishga yo'naltirilgan uzoq muddatli eksperimentlar deyarli yo'q. Natijada, nazariya amaliyotda ko'proq "umumiy MI yondashuvi" sifatida qo'llanilmoqda, bu esa talabalarning tilga bo'lgan tabiiy lingvistik salohiyatini chuqur va maqsadli rivojlantirish imkoniyatini cheklab qo'yadi.

O'zbekiston va Markaziy Osiyo kontekstida esa bu mavzu deyarli o'rganilmagan holatda qolmoqda. Mavjud oz sonli ishlar asosan Gardner nazariyasining umumiy nazariy jihatlarini muhokama qilish bilan cheklanadi yoki boshqa fanlar (masalan, psixologiya yoki pedagogika) bilan bog'liq holda ko'rib chiqiladi. Amaliy eksperimental tadqiqotlar, ayniqsa oliy ta'lim darajasida ingliz tili o'qitishida lingvistik intellektni rivojlantirishga qaratilganlar umuman yo'q. Bu holat O'zbekiston oliy ta'lim tizimida an'anaviy usullarning ustunligi va talabalarining individual psixologik xususiyatlarini hisobga olishdagi yetishmovchilikni yanada chuqurlashtiradi.

Mazkur tadqiqot ana shu bo'shliqni to'ldirish maqsadida yangi interaktiv modelni taklif etadi. Ushbu model lingvistik intellektni rivojlantirish uchun "ijodiy hikoya yaratish + virtual debat + reflektiv jurnal yuritish" kombinatsiyasidan foydalanadi. Bu yondashuv oldingi tadqiqotlardan tubdan farq qiladi, chunki u nafaqat lingvistik intellektni alohida nishonga oladi, balki O'zbekiston talabalarining madaniy-psixologik xususiyatlarini – ya'ni kollektivism (jamoaviy qadriyatlar) va individual ifoda etish o'rtasidagi muvozanatni – chuqur hisobga oladi. Natijada, talabalar tilni mexanik o'rganishdan chiqib, o'z fikrlarini ijodiy va ishonchli tarzda ifoda etish, boshqalar bilan konstruktiv muloqot qilish va o'z-o'zini tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bu model nafaqat nazariy bo'shliqni to'ldiradi, balki O'zbekiston sharoitida EFL o'qitishni yanada samarali va talabaga moslashtirilgan holga keltirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot dizayni Mazkur tadqiqot kvazi-eksperimental dizayn asosida amalga oshirildi. Dizayn pre-test/post-test sxemasiga tayanadi va ikkita parallel guruhni (eksperimental va nazorat) o'z ichiga oladi. Kvazi-eksperimental yondashuvni tanlashning asosiy sababi real universitet muhitida to'liq randomizatsiya qilishning amaliy cheklovlari edi. Ushbu dizayn lingvistik intellektni rivojlantiruvchi intervensiyaning ingliz tili ko'nikmalariga va talabalarining o'z-o'zini ifoda etish qobiliyatiga ta'sirini sabab-natija munosabati orqali aniqlash imkonini beradi. Pre-test bosqichi orqali guruhlarining boshlang'ich holati iloji boricha tenglashtirildi, post-test esa 12 haftalik intervensiyadan keyin o'zgarishlarni o'lchash uchun qo'llanildi. Dizayn ichki va tashqi ishonchlilikni ta'minlash maqsadida bir qator nazorat choralarini (bir xil o'qituvchi, bir xil dars vaqti, bir xil auditoriya) o'z ichiga oladi.

Tadqiqot namunasi: Namuna tanlashda oddiy tasodifiy tanlov usuli qo'llanilib, talabalar oldindan ikki teng guruhga ajratildi:

1. **Eksperimental guruh** (n = 30) – lingvistik intellektni rivojlantirishga yo'naltirilgan maxsus interaktiv dasturda ishtirok etgan talabalar.

2. **Nazorat guruh** (n = 30) – an'anaviy EFL o'qitish darslarida davom etgan talabalar;

Namuna hajmi statistik kuch talabalariga javob berishi uchun G*Power 3.1 dasturida hisoblab chiqildi (effect size $f = 0,35$, $\alpha = 0,05$, kuch = 0,82). Guruhlar jins tarkibi, yosh va dastlabki ingliz tili darajasi bo'yicha statistik jihatdan muvozanatli bo'lishi ta'minlandi. Barcha

ishtirokchilar o'zbek tilida ona tili sifatida so'zlashuvchi va ingliz tilini chet tili sifatida o'rganayotgan talabalar edi.

Ma'lumot yig'ish asboblari tadqiqotda quyidagi uchta asosiy vosita qo'llanildi:

1. Gardnerning ko'p intellektlar inventarizatsiyasining lingvistik bo'limi (moslashtirilgan variant). Asbob o'zbek tiliga tarjima qilinib, pilot tadqiqotda sinovdan o'tkazildi. Ichki ishonchlilik darajasi Cronbach's alpha ko'rsatkichi bo'yicha $\alpha = 0,89$ ni tashkil etdi. Lingvistik intellekt 5 ballik Likert shkala orqali baholandi.

2. Cambridge English Placement Test (CEPT) – ingliz tilining umumiy ko'nikmalarini (Listening, Speaking, Reading, Writing) baholash uchun xalqaro standart test. Test pre- va post-bosqichlarda bir xil sharoitda o'tkazildi va yuqori validsiyaga ega.

3. Refleksiv jurnal va tuzilgan o'qituvchi kuzatuv. Eksperimental guruh talabalari har hafta o'z tajribalari, qiyinchiliklari va o'sishini yozib bordilar. Jurnallar tematik-kontent tahlili orqali ko'rib chiqildi. Qo'shimcha ravishda o'qituvchi tomonidan tuzilgan kuzatuv varaqlari (observation checklist) yordamida talabalarining darsdagi faolligi, nutq ravonligi va ishtirok darajasi baholandi.

Talabalar tomonidan yuritilgan refleksiv jurnallarning tematik tahlili ham ijobiy natijalarni ko'rsatdi. Ko'pchilik ishtirokchilar "til orqali o'z fikrlarimni endi erkinroq va chuqurroq ifoda eta olyapman", "debatlarda qatnashish o'zimga bo'lgan ishonchni oshirdi" kabi fikrlarni yozgan. O'qituvchi kuzatuv bo'yicha eksperimental guruh talabalarining darsdagi faolligi va nutq ravonligi nazorat guruhiga nisbatan sezilarli darajada yuqori bo'ldi.

Xulosa qilib aytganda, lingvistik intellektni maqsadli rivojlantirishga asoslangan ushbu yondashuv EFL o'qitishni yanada samarali, talabaga mos va zamonaviy qilishga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari O'zbekiston oliy ta'lim tizimida innovatsion o'zgarishlarni amalga oshirish uchun mustahkam ilmiy asos yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Armstrong, T. (2000). *Multiple intelligences in the classroom* (2nd ed.). Association for Supervision and Curriculum Development.
2. Christison, M. A. (1996). Teaching and learning languages through multiple intelligences. *TESOL Journal*, 6(1), 10–14.
3. Christison, M. A., & Bassano, S. (2005). *Multiple intelligences and language teaching*. Alta Book Center Publishers.

4. Gardner, H. (1983). *Frames of mind: The theory of multiple intelligences*. Basic Books.
5. Gardner, H. (1999). *Intelligence reframed: Multiple intelligences for the 21st century*. Basic Books.